

SCRIITORI ȘI CITITORI ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI PENTRU INDEPENDENȚA ROMÂNIEI

BOGDAN POPA
(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

O scenă din serialul de televiziune „Războiul independenței” (episodul „Victoria”, 1977, în regia lui Gheorghe Vitanidis) îl arată pe Vasile Alecsandri, retras la Mircești, primind vizita sergentului Constantin Țurcanu și compunând, în timp ce asculta relatările acestuia despre luptele de la Grivița, poezia „Peneș Curcanul”. Întemeiată pe o interpretare exagerată a surselor (întâlnirea dintre sergentul Constantin Țurcanu, considerat prototipul eroului, și poet nu a avut loc niciodată)¹, ficțiunea cinematografică a redat cel puțin două elemente dovedite istoric. Primul este locul excepțional pe care îl ocupa Vasile Alecsandri în viața literară în momentul obținerii independenței de stat a României; cel de-al doilea este asocierea devenită firească dintre poeziile acestuia și războiul din 1877–1878.

Vasile Alecsandri nu a fost, evident, singurul scriitor contemporan care și-a găsit inspirația în războiul de independență. Alături de numele său pot fi așezate cele ale lui George Bengescu, Nicolae Gane, Alexandru Macedonski, Alexandru Pelimon, Nicolae D. Popescu, George Sion, fără a lua în considerație și scrierile diverșilor autori minori sau de circumstanță, publicate preponderent în presa politică zilnică². Nici unul dintre cei menționați nu s-a ridicat la popularitatea și posteritatea critică a poetului *Ostașilor noștri*. Alte inițiative precum editarea scrierilor lui Nicolae Bălcescu de către Alexandru Odobescu, sub auspiciile Societății Academice Române³, par să ateste existența unei efervescențe culturale și a unui curent favorabil lecturii textelor literare într-o situație fără precedent pentru societatea românească.

¹ După afirmațiile lui Constantin Țurcanu, întâlnirea cu Vasile Alecsandri ar fi avut loc fie în toamna anului 1877, la spitalul de campanie din Turnu-Măgurele – informație preluată necritic de către Gavrilă Săcădat, *Peneș Curcanul (Sergentul Constantin Țurcanu)*, București, Editura Militară, 1970, p. 46–47 –, fie la București. Pentru clarificări, a se vedea Nichita Adăniloae, *Independența – permanență, realizare, noi precizări*, în „Revista de Istorie”, tom 40, nr. 4, aprilie 1987, p. 366–369.

² Ioan Săndulescu, *Poezia lirică din timpul războiului pentru neatârnamare 1877–1878*, București, Editura „Librăriei Școalelor” C. Sfetea, 1908, a identificat 43 de autori (unii anonimi) ale căror versuri au apărut în periodicele „Dorobanțul”, „Femeia Română”, „Ghimpele”, „Pressa”, „Resboiul”, „România Liberă”, „Românul”, „Telegraphul”, „Timpul”, dar și în Transilvania („Amicul Familiei”, „Biserica și Școala”, „Familia”).

³ Nicolae Bălcescu, *Istoria Românilor sub Michai Vodă Vitezul. Urmată de scrieri diverse*, ediție de Alexandru Odobescu, București, Typografia Societății Academice Române, 1878, p. VIII.

Centenarul obținerii independenței României a dat criticilor și istoricilor literari prilejul de a redescoperi, antologa și analiza impactul confruntării politico-militare asupra scrierilor epocii. Concluzia generală ce se desprinde din numeroasele lucrări tipărite cu precădere în 1976 și 1977 este că, într-un moment marcat deopotrivă de euforie și criză, scriitorii români au redefinit în poezie, proză și teatru, teme precum patriotismul, eroismul, trădarea, egoismul, raporturile sociale, atitudinea individului în fața vieții și a morții⁴. Contextul epocii trebuie avut în vedere. La 50 de ani de la independență, judecățile lui Nicolae Iorga asupra contextului intelectual și literar al anilor 1877–1878 erau severe și acuzau atât cantitatea, cât și calitatea scrierilor apărute în acea perioadă⁵.

În studiul de față îmi propun să analizez impactul războiului de independență asupra fenomenului lecturii în societatea românească și, implicit, asupra pieței de carte. În acest caz, cred că trebuie abandonată distincția dintre literatura considerată îndeobște cu valoare perenă și cea de circumstanță sau de colportaj. Ceea ce contează este măsura în care opera literară, indiferent de calitatea ei, ajungea la cititori. Modalitățile în care scriitorii și-au popularizat operele, relația cu librării-editori și reacția publicului constituie punctele majore de interes pentru această cercetare. Din punct de vedere cronologic mă voi limita la operele literare apărute în anii 1877–1879, prin urmare la cele scrise sub impactul direct al operațiunilor militare ale armatei române și al negocierilor diplomatice de la San Stefano și Berlin.

Scopul acestei contribuții este de a surprinde impactul literaturii și lecturii asupra contemporanilor implicați, într-o măsură mai mare sau mai mică, în războiul din 1877–1878. O astfel de cercetare – deși imposibil de cuantificat pentru fiecare autor, cititor sau operă literară în parte – este doar la prima vedere dificilă. Reacțiile stârnite de operele literare pot fi analizate pe baza corespondenței dintre scriitori și cititorii lor. Deși această corespondență este în mare parte deja cunoscută și editată, o analiză a reacțiilor cititorilor, așezată în contextul mai larg al evoluției pieței de carte din România, nu a mai fost până acum realizată. Unii scriitori par să fi fost mai puțin interesați de eventualele reacții ale cititorilor. Au existat și autori pentru care războiul de independență a fost un moment în care și-au urmărit, în cheie literară, anumite aspirații personale sau o agendă politică. Răspunsurile cititorilor au variat între aprecierile mărturisite și tăcerea firească a categoriilor sociale neobișnuite să își exprime opiniile în scris.

În absența unor surse, edite sau de arhivă, care să explice modalitățile în care funcționa efectiv comerțul de librărie (respectiv, detalii cu privire la costurile de producție suportate de autori sau de editori, comisioanele librarilor și cifrele reale

⁴ Dintre lucrările de critică și istorie literară se remarcă: Teodor Vârgolici, *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale*, București, Editura Eminescu, 1976; Vasile Netea, Rodica Iovan, Mihaela Podocea-Constantinescu (ediție de), *1877 în conștiința literară a epocii. Documente, scrisori, articole*, București, Editura Eminescu, 1977; Constantin Pricop, *1877 – Événement historique, réalité littéraire*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, XV, 4, 1977, p. 707–717.

⁵ Cf. Nicolae Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, Editura Cultura Națională, 1927, p. 164–166.

de vânzare), cercetarea de față se bazează pe corespondența particulară a scriitorilor cu cititorii lor.

În paginile ce urmează, mă voi opri asupra a trei studii de caz privind relațiile dintre scriitori și cititori. Primul, și cel mai ușor de realizat, este dedicat lui Vasile Alecsandri, în conștiința publică cel mai mare poet al perioadei 1877–1878, considerat și astăzi drept scriitorul prin excelență al războiului de independență. Cel de-al doilea analizează textele apărute în „Convorbiri Literare”, în 1877–1878 încă cea mai influentă publicație culturală, dar cu o difuzare reală și un număr de cititori reali încă dificil de stabilit. Cel de-al treilea se oprește asupra scrierilor lui Nicolae D. Popescu, autorul mai multor texte astăzi uitate sau luate în derâdere de critica și istoria literară, dar cu un puternic și deloc inocent mesaj politic ascuns.

O reevaluare a circumstanțelor interne și externe în care a fost obținută independența de stat a României presupune o analiză atentă a tuturor fațetelor modernizării. O analiză a impactului literaturii într-un moment social, politic, diplomatic și militar atipic trebuie să țină cont de factorii contemporani ce limitau accesul cititorilor la textul tipărit. Alfabetizarea populației urbane și rurale, răspândirea obiceiului lecturii și încercările de a stârni interesul general pentru descoperirile științifice s-au numărat printre dezideratele intelectualilor români din secolul al XIX-lea. Forța cu care aceste obiective naționale și culturale au fost transpuse în practică, precum și impactul real asupra masei populației au reprezentat preocupări importante și recurente în deceniul premergător conflictului politic și militar din 1877–1878. În prejma războiului de independență, la un deceniu și jumătate de la introducerea învățământului primar obligatoriu, majoritatea populației României era încă neștiutoare de carte. Acestei stări de fapt i se adăuga impresia de stagnare a vieții culturale ca urmare a implicării excesive a intelectualilor în viața politică, dar și a conflictelor de natură teoretică și ideologică cu privire la direcțiile de dezvoltare a culturii române⁶.

Dacă opiniile contemporanilor pot fi considerate a fi fost subiective, o statistică publicată la începutul secolului al XXI-lea confirmă notele pesimiste. În 1877 nu a apărut nici un roman, spre deosebire de cinci în 1876, patru în 1878 (două la Brașov și Sibiu) și nu mai puțin de opt în 1879⁷. Unele dintre acestea, precum cel publicat de Alexandru Pelimon (1822–1881), de altfel unul dintre întemeietorii romanului modern românesc, sunt astăzi uitate de critica literară și de

⁶ Fluctuațiile vieții intelectuale au preocupat pe „durată lungă” autori din diferite grupări culturale și politice; cf. Iacob Negruzzi, <Convorbiri Literare>, în „Convorbiri Literare”, I, 1, 1 martie 1867, p. 1; A.D. Xenopol, *Cultura națională* (6), în „Convorbiri Literare”, II, 15, 1 octombrie 1868, p. 250; A.D. Xenopol, *Mișcarea literară în România liberă*, în „Convorbiri Literare”, VI, 2, 1 mai 1872, p. 67–70; Alexandru Macedonski, *Mișcarea literară în cei din urmă zece ani*, în *Cultură și civilizație. Conferințe ținute la tribuna Ateneului Român*, București, Editura Eminescu, 1989, p. 142, 159 (conferința a avut loc în 1878); Ioan Bianu, *Despre cultura și literatura română în secolul al XIX-lea*, București, Socec, 1891, p. 29.

⁷ Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” Cluj-Napoca, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1894*, București, Editura Academiei Române, 2004, s.v.

opinia publică⁸. Apariția dificilă a romanului ca gen literar, în comparație cu poezia, teatrul sau proza scurtă, a fost pusă în legătură cu structura societății românești, cu absența unei clase de mijloc puternice și alfabetizate, ce ar fi furnizat un număr critic de cititori⁹.

BOIERI ȘI „CURCANI”: CITITORII LUI VASILE ALECSANDRI

Dat fiind sentimentul de descurajare față de interesul general scăzut al publicului pentru literatură și pentru viața culturală, nu este surprinzător faptul că vânzarea de carte nu decurgea strălucit. O dovedește o scrisoare trimisă de Ioan V. Socec lui Vasile Alecsandri cu doar o săptămână înainte de începerea războiului ruso-otoman. Relațiile dintre librarul-editor și poet erau solide, în ciuda unor momente mai tensionate. În primăvara anului 1871, Ioan V. Socec fusese cel care îi scrisese lui Vasile Alecsandri pentru a-i propune publicarea unei serii de opere complete. Contractul fusese semnat în vara aceluiași an¹⁰, dar primul volum nu apăruse decât în 1875. Colaborarea dintre poetul retras la Mircești și editorul bucureștean avea să continue, după cum atestă corespondența purtată de aceștia.

Într-una din aceste scrisori, datată 29 martie 1877, lui Vasile Alecsandri i se comunica, printre altele, situația contului pe care îl avea la librăria lui Ioan V. Socec. Pentru cercetarea de față, mai interesant decât banii (254,30 lei) pe care poetul fie îi putea primi ca atare, fie îi putea converti în comenzi de carte sau alte obiecte, este faptul că în depozitele librăriei se mai găseau 573 de exemplare din *Dumbrava Roșie*, precum și 100 de volume de proză, parte a seriei de *Opere complete*¹¹. Scrisoarea lui Ioan V. Socec se referă la ediția poemului istoric ce apăruse la Iași, în 1872, în „Convorbiri Literare”, apoi și în ediție separată¹². Librăria bucureșteană primise o parte a tirajului pentru a-l vinde în capitală și în regiunile învecinate; o asemenea practică era uzuală în epocă.

⁸ Alexandru Pelimon, *Trei sergenți. Campania Românilor în Bulgaria*, București, Noua Tipografie Națională, 1879, unde ficțiunea literară se împletea cu lungi explicații privind viața în armată și, de asemenea, cu detalii privind campania de la sud de Dunăre. În afară de acest roman a mai apărut și Alexandru Pelimon, *Oștenii români 1877–78. Poesii*, București, Noua Tipografie Națională, 1880.

⁹ Cf. Titu Maiorescu, *Critice*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 396–399; (studiul *Literatura română și străinătatea*, apărut inițial în 1882); Mihai Ralea, *De ce nu avem roman*, în „Viața Românească”, XIX, 70, aprilie 1927, p. 86–89.

¹⁰ Biblioteca Academiei Române. Secția Manuscrise (citată mai departe: BAR. Mss.), S 34(1–3)/LIX (librarul-editor Ioan V. Socec către Vasile Alecsandri). Scrisorile au fost publicate și de către Marta Anineanu (editor), *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Editura Minerva, 1978, p. 400–403.

¹¹ BAR. Mss. S 34(5)/LIX (Ioan V. Socec către Vasile Alecsandri, 29 martie 1877). Conform contractului, 300 de exemplare rămăneau la dispoziția scriitorului, iar librăria-editoare urma să vândă alte 1600. Cel mai probabil scrisoarea se referă la un rest din cele 300 de exemplare ale autorului.

¹² Poemul a fost publicat mai întâi în „Convorbiri Literare”, VI, 2, 1 mai 1872, p. 49–60 și ulterior ca extras Vasile Alecsandri, *Dumbrava roșie. 1497*, Iași, Tipo-Litografia Națională, 1872.

Vasile Alecsandri însuși citise poemul istoric *Dumbrava Roșie* într-una din rarele sale participări la întâlnirile Junimii¹³, ceea ce demonstrează locul excepțional pe care poetul îl ocupa în viața intelectuală contemporană. Dar însuși faptul că la cinci ani de la apariția versurilor inspirate de bătălia dintre Ștefan cel Mare și Ioan I Albert, desfășurată în 1497 în Codrii Cosminului, existau câteva sute de exemplare nevândute, constituie un indicator al evoluției pieței de carte din România, în preajma obținerii independenței. Situația poate părea paradoxală, dat fiind că relatările contemporanilor despre lecturile publice pe care poetul le-a susținut, vorbeau despre un „adevărat triumf”, în condițiile acelei decăderi aparente a literaturii originale cu sens național¹⁴, pe care o acuzau constant junimiștii.

De ediția din 1872 a poemului *Dumbrava Roșie* se leagă una dintre primele încercări ale lui Vasile Alecsandri de a se implica în acțiunile de ajutorare a soldaților răniți în războiul din 1877–1878. La 26 noiembrie 1877, poetul o anunța pe Maria Roznovanu că trimite 75 de exemplare pentru a fi vândute în beneficiul spitalului militar organizat la Iași¹⁵. În paralel, Vasile Alecsandri accepta invitațiile de a conferința și citi versuri la Piatra Neamț, Iași și Galați. Sumele strânse în urma taxelor de intrare și donațiilor au fost destinate înzestrării armatei și îngrijirii răniților¹⁶. O donație similară, de cărți ce urmau a fi vândute în beneficiul Crucii Roșii, a făcut și George Sion (1822–1892), cu diferența că era vorba despre o lucrare specială, scrisă în 1877, nu de un rest de tiraj rămas nevândut de mai mulți ani. Exemplarele au fost oferite Ministerului de Interne, care a însărcinat prefecturile cu vânzarea cărții. Veniturile urmau a fi donate Societății Române de Cruce Roșie¹⁷, dar nu este clar câți bani au fost adunați în acest mod.

Pentru Vasile Alecsandri, retras din viața politică în 1860, fără a fi scris literatură de câțiva ani¹⁸ și preocupat mai degrabă de definitivarea operei pentru ediția completă propusă de editorul Ioan V. Socec, războiul de independență a reprezentat un imbold artistic nou. Poeziile inspirate de participarea armatei române la luptele de la sud de Dunăre au fost publicate în „Convorbiri Literare”,

¹³ Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea”*, București, Minerva, 1970, p. 93; Gheorghe Panu, *Amintiri dela „Junimea” din Iași*, București, Editura Societății Anonime pe Acțiuni „Adeverul”, 1908, p. 66–73.

¹⁴ Despre conferința publică, destinată străngerii de foduri pentru colectele ce se făceau în favoarea armatei franceze, ulterioară citirii poemului la Junimea, precum și despre contextul literar al apariției operei, vezi considerațiile lui G. Vărnăv Liteanu, *Dumbrava roșie. Cercetare critică*, în „Convorbiri Literare”, VIII, 4, 1 iulie 1874, p. 154, 159.

¹⁵ Teodor Vărgolici, *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale*, p. 59; p. *România în războiul de independență*, București, Editura Militară, 1977, p. 352.

¹⁶ Știri despre acest turneu de conferințe au ajuns până în Transilvania; „Familia”. *Correspondențe de la Plevna*, Timișoara, Facla, 1977, p. 85–86.

¹⁷ 1877 în conștiința literară a epocii. *Documente, scrisori, articole*, p. 76 (adresa Ministerului de Interne către Prefectura Județului Putna). Pe lângă imnurile închinete Crucii Roșii, George Sion scrisese *La Plevna. Dramă într-un act în versuri*, jucată la București, Iași și Galați; George Sion, *Dramatice*, București, Tipografia Academiei Române, 1879, p. 67–129.

¹⁸ *Istoria literaturii române. Volumul al II-lea. De la Școala Ardeleană la Junimea*, București, Editura Academiei RSR, 1968, p. 456.

începând cu numărul din 1 ianuarie 1878¹⁹, dar și în alte periodice ale vremii. În aprilie 1878, poeziile, împreună cu piesa în versuri *La Turnu-Măgurele*²⁰, au apărut în volumul *Ostașii noștri*, publicat tot de librăria-editoare condusă de Ioan V. Socec. Volumul de mici dimensiuni purta specificația „edițiune proprie pentru ostași”, iar pe copertă apărea imaginea unui dorobanț cu echipament complet de luptă, în poziție de repaus²¹. După doi ani, același ciclu poetic a apărut în seria de opere editată de librăria bucureșteană²². Conform prevederilor privind drepturile de autor din Legea presei (în vigoare din 1862), o altă ediție a mai putut apărea doar la zece ani de la moartea poetului. În prefața acesteia, Ioan Bianu arăta că impactul lui Vasile Alecsandri în rândul oamenilor de rând era încă minim²³. Formatul și, implicit, prețul operelor complete ale editurii Socec din 1880 stăteau în calea răspândirii reale a poeziilor. Ediția îngrijită de Ion Bianu era parte a seriei „Biblioteca pentru toți”, pe care Leon Alcalay o preluase de la editorul Carol Müller, în care apăreau cărți în format de buzunar, fără copertă de carton și la prețuri modice.

Nu doar presiunea momentului cu adevărat istoric, prestigiul lui Vasile Alecsandri și vechimea colaborării par să fi motivat hotărârea lui Ioan V. Socec de a edita o serie de cărți ce urmau a fi donate soldaților și nu vândute prin circuitele comerciale obișnuite. Corespondența lingvistului Alexandru Cihac (1825–1887) cu Iacob Negruzzi dezvăluie faptul că librarul-editor bucureștean a fost printre pușinii din țară care nu au înăsprit condițiile financiare puse autorilor pentru a tipări sau vinde operele acestora în timpul războiului de independență²⁴.

Din corespondența lui Vasile Alecsandri cu Iacob Negruzzi în legătură cu poeziile patriotice trimise „Convorbirilor Literare”, două pasaje atrag atenția asupra relației dintre autor și cititori: rugămintea poetului de a i se comunica reacția junimiștilor la lectura colectivă din „Peneș Curcanul”, și, de asemenea, dorința ca periodicul junimist să fie primul care tipărea respectivele versuri²⁵.

¹⁹ Vasile Alecsandri, *Odă. Ostașilor Români; Peneș Curcanul; Sergentul*, în „Convorbiri Literare”, XI, 10, 1 ianuarie 1878, p. 349 sqr.

²⁰ Scrisă pentru o reprezentare de binefacere în beneficiul văduvelor și orfanilor de război la rugămintea cumnatei lui Iacob Negruzzi, cf. Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Vieța lui Alecsandri*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1940, p. 288, piesa a fost tipărită mai întâi în Transilvania; Vasile Alecsandri, *La Turnu-Măgurele*, în „Albina Carpaților”, I, 21, Sibiu, 12 ianuarie 1878, p. 237–240.

²¹ Vasile Alecsandri, *Ostașii noștri*, București, Editura Librăriei Socec et. Comp., 1878. Asupra ediției, a se vedea Vasile Alecsandri, *Scrisori. I. Către T. Maiorescu, I. Negruzzi, Al. Papadopol-Callimach și Paulina Alecsandri*, București, Socec, 1904, p. 104.

²² Vasile Alecsandri, *Opere complete (Vol. IX). Poesii (vol. III). Legende noue. Ostașii noștri*, București, Editura Librăriei Socec et. Comp., 1880.

²³ Ioan Bianu, „Prefața primei ediții”, în Vasile Alecsandri, *Poezii. Ostașii noștri*, București, Editura Librăriei Leon Alcalay, 1908, p. I–II.

²⁴ I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare. III. „Junimea”*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1932, p. 34 (Alexandru Cihac către Iacob Negruzzi, Mainz, 5 mai 1878). În perioada cercetată, chiar dacă un autor își tipărea opera pe speze proprii, putea încheia contracte de desfacere cu librării, contra unui comision primit de aceștia. Din scrisoarea menționată reiese că librării ar fi vrut să încaseze aceste comisioane în avans.

²⁵ Vasile Alecsandri, *Scrisori*, p. 91, 95 și urm.

La câteva luni de la apariția în volum a ciclului *Ostașii noștri*, la 24 iunie 1878, Iacob Negruzzi îi scria lui Vasile Alecsandri pentru a-l înștiința că a convins consiliul județean Iași (dominat de rivalii politici liberali) să cumpere o parte a tirajului pentru a fi distribuit prin intermediul premiilor în școlile din mediul rural²⁶. Această practică, și anume vinderea propriilor produse literare către autoritățile centrale sau locale, care le distribuiau ca premii la sfârșit de an școlar, era obișnuită în epocă. Junimiștii înșiși se foloseau de ea pentru numerele din „Convorbiri Literare” ce nu se distribuiau pe bază de abonament²⁷.

Vasile Alecsandri mărturisea, într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, că dorea să împartă soldaților 500 de exemplare primite de la editor. Pe de altă parte, probabil gândindu-se și la faptul că volumul trebuia vândut, considera că societățile de binefacere „nu ar face rău dacă ar cumpăra un număr oarecare de broșuri pentru bolnavii și răniții de prin spitale”²⁸. Propunerea trimite mai degrabă spre ideea unui grup redus de potențiali cumpărători în rândul ostașilor de rând. Oricum, acest gest ar fi fost posibil după încetarea operațiunilor militare. Memoriile participanților la război arată că pe linia frontului nu exista timp pentru lectură, deși unii dintre aceștia țineau jurnale detaliate²⁹, simple carnete de însemnări³⁰, desigur, pe lângă corespondența cu familia sau prietenii de acasă³¹.

În primăvara anului 1878, Vasile Alecsandri devenea laureat al premiului „Societății limbilor romanice” din Montpellier, iar „Convorbirile Literare” mergeau până la a compara succesul literar al poetului cu succesul militar din campania din Bulgaria. Într-un articol nesemnat se puteau citi următoarele considerații: „Grivița și Montpellier sunt astăzi două nume nedezipite și deopotrivă scumpe românilor, căci reprezintă două victorii strălucite prin care românii au afirmat dreptul și voința lor de a fi. Să nu se creadă că voim a opune un nume altuia, ele se completează și nu se exclud. Nu putem însă să nu observăm că a doua biruință a fost o biruință fără lacrimi”³².

Amintindu-și de impactul *Ostașilor noștri* la o jumătate de secol după apariție și sub impresia primului război mondial, Constantin Bacalbașa avea să scrie: „poeziile epice ale lui Alecsandri străbat țara și renasc sufletele. Neamul, îngenunchiat de atâtea veacuri, ridică capul și fiecare român începe să se cunoască și să dobândească încrederea pierdută de-a lungul restriștelor”³³. Afirmția aceasta

²⁶ Marta Anineanu (ed.), *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Minerva, 1978, p. 350.

²⁷ I.E. Torouțiu, Gh. Cardaș, *Studii și documente literare. I. „Junimea”*, București, Institutul de Arte Grafice Bucovina, 1931, p. 7 (scrisoare a lui Titu Maiorescu către Iacob Negruzzi, 17/29 ianuarie 1877).

²⁸ Vasile Alecsandri, *Scrisori*, p. 105 și urm.

²⁹ Cf. Zaharia Petrescu, *Însemnările unui medic din războiul pentru independență. Jurnalul de campanie al lui Zaharia Petrescu*, București, Editura Medicală, 1977.

³⁰ Alexandru Chibici-Révneanu, *Din viața mea de voluntar 1877–1878, în 1877 în conștiința literară a epocii*, p. 120 și urm.

³¹ Precum Vintilă C.A. Rosetti; cf. *1877 în conștiința literară a epocii*, p. 47–68 și urm.

³² *Cântecul gîntei latine*, în „Convorbiri Literare”, XII, 3, 1 iunie 1878, p. 110.

³³ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată 1871–1884*, I, București, Editura ziarului Universul, 1935, p. 236.

ar putea părea o reconsiderare tardivă a unei situații mai degrabă ideale. Scrisorile primite de Vasile Alecsandri, probabil necunoscute integral lui Constantin Bacalbașa, confirmă impactul poeziilor de război și al *Cântecului gîntei latine* asupra contemporanilor. Au existat lecturi publice organizate sau spontane, iar reacția publicului pare să fi fost de unanimă apreciere, indiferent de context, de originea socială sau de gradul de cultură.

Ideea de a se citi răniților din spitale nu era nouă. Confirmând primirea donației din *Dumbrava Roșie*, Maria Roznovanu îi scria lui Vasile Alecsandri că în Comitetul Central al Doamnelor din Iași se luase hotărârea de „a reține [...] un număr din acele exemplare, pentru a fi distribuite atât la Spitalul din Turnu Măgurele cât și la cel de aici, spre a se da lectură din el în toate zilele iubiților noștri răniți”³⁴.

Prima lectură publică organizată a avut loc la doar o săptămână de la apariția poeziilor *Odă. Ostașilor Români*; *Peneș Curcanul*; *Sergentul* în revista „Convorbiri Literare”. La 8 ianuarie 1878, într-o ședință a Societății Ateneului Român, Iancu Alecsandri (1826–1884)³⁵ citise versurile în locul fratelui său. Un veritabil spectacol de muzică și poezie, judecând după program, frecventat mai ales de elita feminină a capitalei, momentul a însemnat un triumf indirect pentru poet. Conform descrierii lui Iancu Alecsandri, *Peneș Curcanul* a fost citită la cererea spectatorilor prezenți în sală. Pentru că nu știa versurile pe dinafară, Iancu Alecsandri afirma că ceruse să i se aducă de acasă un exemplar din „Convorbiri Literare”. Aceeași scrisoare arată că Brătianu (fără a se preciza care) citise deja poezia și insista să o recite în fața publicului, dar fratele autorului a refuzat să lase pe altcineva să declame în locul său. Reacția oamenilor din sală era descrisă în tonuri calde: „*Peneș* a avut, la rîndul său, un mare succes, poate acest succes era mai pronunțat decât precedentele, era tăcut și emoționat. Se asculta, cum ascultă femeile – și erau multe –, cu inima. Foarte aplaudat la sfârșit și străngeri de mână din toate părțile”³⁶.

Cu un caracter mai degrabă spontan, sau explicat astfel lui Vasile Alecsandri, alte lecturi colective au avut loc în spitalele de campanie. Natalia Filipescu (1837–1895) citise poeziile din „Convorbiri Literare” pentru soldații răniți, îngrijiți în spitalul de campanie în care lucra ca soră de caritate. Reacțiile acestora fuseseră mișcătoare, iar fiica lui Grigore Ghica, legată de poet de o veche prietenie, își justifică astfel gestul: „țineam ca ele [poeziile] să fie judecate de aceia care au avut fericirea să le inspire”³⁷. Alexandru Cantacuzino-Cneazul (m. 1884) îi relatea poetului, indirect totuși, cum soția lui George Cretzianu le citise celor 160 de ostași răniți pe care îi avea sub supraveghere poezia *Peneș Curcanul*. Această scrisoare conținea o referire interesantă pentru istoria lecturii și a ecoului de moment al

³⁴ 1877 în *conștiința literară a epocii*, p. 78–79 și urm. Pentru donația din *Dumbrava Roșie*, vezi *supra*.

³⁵ Vezi, pentru detalii privind biografia acestuia și activitatea diplomatică, Dan Berindei, *Politică externă și diplomați la începuturile României moderne*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 15.

³⁶ Marta Anineanu (ed.), *Scrisori către Vasile Alecsandri*, p. 18–23 și urm.

³⁷ *Ibidem*, p. 204–205.

operei poetice: pentru a răspunde interesului răniților, doamna Cretzianu cumpărase și împărțise mai multe exemplare din ziarele care preluaseră, din „Convorbiri Literare”, versurile lui Vasile Alecsandri³⁸.

Reacții similare stârnise și *Cântecul gintei latine*. Una dintre cele mai calde scrisori de apreciere venise din partea Elenei Cuza, care citea regulat în „Convorbiri Literare” amintirile diplomatice ale lui Vasile Alecsandri, și care exprima, de asemenea, bucuria pentru succesul ciclurilor poeziilor dedicate soldaților români și, de asemenea, „gintei latine”³⁹. Lucia Duca se folosea de prilejul poeziilor de război și al succesului de la Montpellier pentru a caracteriza întreaga scriitură poetică a unchiului său: „îți iubesc opera pentru că te regăsesc în ea”⁴⁰. Zulnia Sturdza și Grigore Ventura își exprimau și ei admirația pentru reușita lui Vasile Alecsandri peste hotare⁴¹.

Grigore Ventura (1840–1909) era el însuși autorul unei piese de teatru cu titlul *Curcanii* (mai degrabă comercial decât în strânsă legătură cu subiectul), jucată mai întâi la Galați iar din martie 1878 pe scena Teatrului Național din București. Prologul se încheia cu ostașii care jucau „Hora de la Grivița”, pe versurile lui Vasile Alecsandri. În 1879, piesa aceluiași autor, *Dincolo de Dunăre*, includea „Hora de la Plevna”⁴². Această preluare scenică a poeziilor lui Vasile Alecsandri, unică în dramaturgia⁴³ contemporană evenimentelor din 1877–1878, sprijină ideea impactului remarcabil al scrierilor acestuia, în egală măsură artistic și emoțional.

Succesul remarcabil obținut de Vasile Alecsandri în timpul războiului pentru independența României venea, așadar, pe fondul contribuției sale esențiale la dezvoltarea literaturii române moderne. Revenirea sa în viața literară activă a fost recunoscută ulterior de critică, deși au existat opinii conform cărora succesul ciclului *Ostașii noștri* s-a datorat emoției momentului și nu valorii poetice⁴⁴. Acest succes este evidențiat de parcurgerea vastei corespondențe a poetului. Totuși, cazul lui Vasile Alecsandri reprezintă o excepție fericită. Reacțiile cititorilor nu pot fi reconstituite cu aceeași ușurință în cazul altor scriitori contemporani.

³⁸ *Ibidem*, p. 147. „Peneș Curcanul” a fost preluată, conform obiceiului epocii, și de alte periodice.

³⁹ *Ibidem*, p. 175.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 194–195.

⁴¹ *Ibidem*, p. 410, 426.

⁴² Piese *Curcanii. Dramă națională în trei acte și un prolog* (1877) și *Dincolo de Dunăre. Dramă în patru acte* (1879) au fost tipărite în Grigore Ventura, *Teatru*, volumul I, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1893, p. 164–166, 412–414. Pentru prima dintre acestea, pusă în scenă și cu ocazia centenarului independenței, a se vedea grupajul *Caiete de spectacol: „Curcanii” de Grigore Ventura la TV*, în „Teatrul”, XXII, 5, mai 1977, p. 8–17.

⁴³ În octombrie 1877, A. Zorillă publicase în „România Liberă” poezia *Românii au învins*, cu un moto din poezia lui Vasile Alecsandri, *Sentinela română* (1848); cf. Ioan Săndulescu, *Poezia lirică din timpul războiului pentru neamul românesc 1877–1878*, p. 96 și urm.

⁴⁴ Nota discordantă la Alexandre Ciorănescu, *Vasile Alecsandri*, New York, Twayne Publishers, 1973, p. 98. Opinia dominantă a criticii literare românești este mai apropiată de analizele și concluziile lui G.C. Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, București, Editura Eminescu, 1975, p. 495–503, pentru care valoarea poetică prima asupra contextului militar și politic al anilor 1877–1878.

„CONVORBIRI LITERARE” ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ

Strămutată din 1876 la București, „Convorbiri Literare” a publicat în numerele din 1877 și 1878 puține texte inspirate de războiul de independență. Se știe că majoritatea scrierilor literare apărute în revistă fuseseră dezbătute în cadrul ședințelor Junimii, înainte de a fi tipărite. Acest fapt nu trebuie interpretat ca o desconsiderare a cititorilor, ci înțeles în contextul încercărilor Junimii de a crea o opinie publică favorabilă literaturii și științei, prin evitarea textelor de factură modestă.

Prima contribuție ce poate fi legată de problematica războiului pentru independență a apărut în aprilie 1877. Aceasta îi aparținea lui Iacob Negruzzi și trata o chestiune de morfologie. Redactorul-șef al revistei pleda pentru folosirea cuvântului arhaic „resboiu”, mai răsunător spre deosebire de pe atunci neologismul „resbel”. Termenul din urmă era cel pe care „poetii buni” îl evitau, afirma autorul⁴⁵.

În numărul din 1 ianuarie 1878, în care apăruseră poeziile lui Vasile Alecsandri, avea să fie tipărită și prima lucrare în proză inspirată de războiul de independență. Este vorba despre nuvela lui Nicolae Gane, *Andrei Florea Curcanul*. Dintre junimiști, istoricii literari l-au considerat pe „președintele caracudei”, urmând o interpretare pornită de la Titu Maiorescu⁴⁶, drept precursorul modest, dar necesar, pentru dezvoltarea prozei scurte de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea⁴⁷.

Scriind despre un țăran ajuns pe front din obligația față de țară, Nicolae Gane surprindea drama psihologică a participantului la război: „e ciudat cum eu, om milos de felul meu, trăgeam aici drept dragul în carne de om, ba încă îmi părea rău de câte ori plumbul meu mergea în deșert. Parcă nu mai eram eu băetul Andrei Florea cel blajin din sat de la Florești, pe care fetele îl hărăteau fără leac de grijă. Războiul mă încruntase în sânge, și-mi schimbase firea, și de-aș fi avut putere aș fi ucis pe toți turcii din țara turcească ca să se mântuie buclucul și să mă întorc mai curând acasă”⁴⁸.

Nicolae Gane nu s-a aflat nici un moment în apropierea frontului. Din contră, el a părăsit Iașiul pentru a evita întâlnirea cu trupele ruse și s-a retras la Fălticeni, de unde a urmărit desfășurarea operațiunilor militare cu precădere prin intermediul presei și, probabil, prin informații primite de la rudele militarilor din batalionul Fălticeni. În amintirile scrise la începutul secolului al XX-lea, el avea să arate că „știrile ce ne veneau de acolo [din Bulgaria] luau în închipuirea mea proporțiuni fantastice și inima mea tresărea la fiecare nume cunoscut de oștean căzut în bătae”⁴⁹.

⁴⁵ Iacob Negruzzi, *Scrisori. Scrisoarea II*, în „Convorbiri Literare”, XI, 1, 1 aprilie 1877, p. 17–19.

⁴⁶ Titu Maiorescu, *Critice*, op. cit., p. 395.

⁴⁷ Zigu Ornea, *Junimea și junimismul*, volumul al II-lea, București, Editura Minerva, 1998, p. 258–259.

⁴⁸ Nicolae Gane, *Andrei Florea Curcanul*, în „Convorbiri Literare”, XI, 10, 1 ianuarie 1878, p. 370.

⁴⁹ Nicolae Gane, *Amintiri (1848–1891)*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1941, p. 172, 177.

În același volum de memorii, Nicolae Gane afirma că scrierile sale literare erau motivate doar de nevoia de a-și afla liniștea proprie, el negând formal „intențiunea de a-mi face un nume, de a câștiga laudele publicului sau alte favoruri”⁵⁰.

Un alt autor junimist, George Bengescu (1844–1916), avea să publice o piesă satirică despre *Drepturile evreilor* în numărul din noiembrie 1878⁵¹. Textul fusese scris, desigur, sub impresia hotărârilor Congresului de la Berlin și a dezbaterilor privind cetățenia română, situație ce produsese disensiuni fâțișe în rândurile Junimii⁵².

CU LIBERALII, ÎMPOTRIVA RUSIEI: NICOLAE D. POPESCU ȘI LITERATURA DE CONSUM

Nicolae D. Popescu (1843–1921) a fost unul dintre cei mai prolifici, bine vânduți și citați scriitori români de la sfârșitul secolului al XIX-lea⁵³. În același timp, uitarea în care s-a scufundat pare să îi fi fost sortită din timpul vieții. „Nedeia” Popescu, cum îl persiflau contemporanii, nu avea nici cea mai mică intenție de a scrie literatură cultă, înaltă, de calitate atemporală. Judecățile aspre ale contemporanilor asupra operei și cititorilor au devenit interpretarea canonică a moștenirii literare a lui Nicolae D. Popescu în critica actuală⁵⁴.

Ținta lui Nicolae D. Popescu – mărturisită într-o scrisoare particulară către Dimitrie A. Sturdza – era de a fi „citit de oamenii săraci, din popor, în mare măsură țărani, care nu cumpără cartea de la librărie, ci așteaptă să se vândă în coșul cu 30 bani broșura”⁵⁵.

Multe dintre textele lui Nicolae D. Popescu au apărut în seriile de calendare populare pe care le edita. El a folosit războiul de independență ca fundal literar pentru scrierile sale cu tentă erotică și, deopotrivă, socială și politică. De altfel, multe dintre scrierile modestului funcționar de la arhiva Ministerului Afacerilor Străine foloseau evenimentele istorice ca punct de referință pentru firul central al povestirilor pe care le oferea unui public incert, greu de identificat și de cuantificat. Nicolae Iorga avea să îl acuze, tardiv, de falsificarea trecutului⁵⁶.

Autor care prefera să scrie despre iubiri interzise, intrigă, trădări, adultere, sinucideri și morți dramatice, suprapuse peste chestiuni de ordin social (mai ales conflictul mocnit între boierime și țăranime), Nicolae D. Popescu a practicat

⁵⁰ *Ibidem*, p. 159.

⁵¹ George Bengescu, *Drepturile evreilor*, în „Convorbiri Literare”, XII, 8, 1 noiembrie 1878, p. 292.

⁵² Zigu Ornea, *op. cit.*, volumul I, p. 274.

⁵³ O notă sub titlul „De același autor” arată că la librăria H. Steinberg din București se găseau de vânzare 23 de romane istorice, multe inspirate de războiul de independență, iar alte 15 erau în pregătire; cf. N.D. Popescu, *Santinela de la Grivița*, București, Librăria H. Steinberg, 1889, coperta II.

⁵⁴ *Dicționarul scriitorilor români. M-Q*, București, Editura Albatros, 2001, s.v.; *Dicționarul general al literaturii române. P-R*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, s.v.

⁵⁵ BAR. Mss., S39(4)/DCCCXCVII (N.D. Popescu către D.A. Sturdza, 3 iunie 1900).

⁵⁶ Nicolae Iorga, *Cum să înțelegem arta. Șase conferințe la Sinaia (august 1930)*, Vălenii de Munte, Tipografia Datina Românească, 1930, p. 4.

conștient literatura de senzație. Romanul *Amasoana dela Rachova*⁵⁷ și nuvela *Constantin. Un episod din resbelul actual*⁵⁸ sunt doar povești de iubire, cu trimiteri spre contextul social și politic al epocii. Războiul purtat la sud de Dunăre⁵⁹ devenea un simplu fundal, punct necesar de referință pentru cititorul contemporan, și, în același timp, cu un vădit efect dramatic, probabil și financiar.

În „Calendarul pentru toți, istoric, amuzant, popular pe anul de la Christ 1879”, peste temele obișnuite ale lui Nicolae D. Popescu (aceleași istorii complicate de iubire, cu personaje fie complet inocente, fie revoltător de imorale) s-a suprapus problema relației dificile cu Rusia, urmare a modificărilor teritoriale decise la Congresul de la Berlin. În nuvela *Duoi frați. Episoade din resbelul turco-ruso-roman*, primele rânduri fac referire la decizia „marelui imperiu [care] mergea să dea viață micilor popoare”, în timp ce românii „uitaseră că de fapt rușii năvăliseră în țara loc, își aminteau numai că marele imperiu scrisese pe stindardele sale libertate și înfrățire” și deci porniseră „să își verse sângele pentru asupriți și mai cu seamă pentru ruși”⁶⁰.

Partea neliterară a aceluiași calendar includea articolul, nesemnat, dar după stil tot al lui Nicolae D. Popescu, cu titlul *Politica Rusiei în Orient*. Autorul pleca de la politica externă inaugurată de Petru cel Mare și Ecaterina a II-a, respectiv ideea cuceririi Constantinopolului, și critica faptul că „lumea nu vrea să profite de experiență”, fiind mereu înșelată de agitația rusească cu privire la eliberarea popoarelor creștine din Peninsula balcanică. Concluzia articolului era că „statele

⁵⁷ Deși *Amasoana dela Rachova*, București, Librari-editori Frații Joanițiu, 1879, apărea sub egida seriei „Episoade din istoria resbelului independenței României”, conflictul militar apare doar către sfârșitul romanului, după ce o poveste de dragoste se încheie prin sinuciderea fetei, provocată de gelozia și intriga unei soții adultere. Neconsolat, iubitul fetei pleacă voluntar pe frontul din Bulgaria, unde va fi însoțit permanent de un băiat care se dovedește a fi soția prietenului său cel mai bun, deghizată, cuprinsă de remușcări pentru fapta sa. Ea moare eroic în luptă iar tânărul află că otrava cu care se sinucisese iubita sa nu avusese efect (deși el ajunsese chiar la înmormântare), prin urmare aceasta trăia și îl căuta. Câteva referiri ale lui N.D. Popescu par să amintească de povestea de dragoste dintre Romeo și Julieta.

⁵⁸ [N.D. Popescu], *Constantin. Un episod din resbelul actual*, în „Calendarul pentru toți, istoric, amuzant, popular pe anul de la Christ 1878”, an XVI, București, 1877, p. 66–69, este povestea unui tânăr de familie bună, nemobilizat, care pleacă voluntar pentru că întâlnește din întâmplare o doamnă care lucra într-un spital de campanie. În cele din urmă va muri de pe urma rănilor, îngrijit de iubita sa. În 1877, studenții nu au fost mobilizați, pentru a fi protejați. De asemenea, tema tânărului care pleacă pe front în ciuda eforturilor familiei (din elita socială și urbană) de a-l proteja apare și în alte scrieri din epocă.

⁵⁹ O altă lucrare literară dedicată războiului de independență spune povestea unui țaran simplu, animat de sentimente care nu concordau cu disciplina militară. Acuzat că a eliberat un prizonier turc, potențial spion, soldatul Stan Flămândeau este condamnat la moarte pentru trădare, dar este grațiat în ultimul moment de către domnitorul Carol I. Reîntors în rândurile armatei, el rămâne infirm dar „este mulțumit de soarta sa căci pe pieptul lui lucește Steaua României și viitorul familiei este asigurat prin generoasa solitudine a guvernului care l-a trecut în lista pensionarilor”; Nicolae D. Popescu, *Santinela de la Grivița*, București, Librăria H. Steinberg, 1889, p. 103.

⁶⁰ [N.] D. Popescu, *Duoi frați. Episoade din resbelul turco-ruso-roman*, în „Calendarul pentru toți, istoric, amuzant, popular pe anul de la Christ 1879”, an XVII, București, 1879, p. 1–2.

mici aflate în vecinătatea Rusiei trebuie să lupte pe viață și pe moarte pentru existența lor. [...] Acesta e un adevăr care trebuie să devie o credință și pentru noi”⁶¹.

La zece ani de la război și congresul de la Berlin, Nicolae D. Popescu publica a treia ediție a *Istoriei resbelului româno-ruso-turc 1875–1878*. Fără a fi o lucrare literară, ci pretins istorică, autorul afirma că începuse să scrie în luna septembrie a anului 1877, „pe când majoritatea românilor se legănau în brațele dulcii speranțe cum că cooperațiunea cu rușii va da rezultate bine făcătoare pentru români”⁶².

Câteva scrisori trimise de Nicolae D. Popescu fruntașului liberal Dimitrie A. Sturdza, 1890 și 1904, precum și o scrisoare din 1902 către Ioan Bianu, aduc lămuriri în privința modalităților în care prolificul autor înțelegea să își subordoneze textele intereselor partidului liberal, al cărui membru era, conform propriei mărturisiri, din anul 1868⁶³. Dincolo de dimensiunea socială prin care Nicolae D. Popescu încerca să contracareze interesele partidului conservator⁶⁴, atitudinea antirusească stârnită de comportarea foștilor aliați din timpul războiului de independență era o altă constantă a scrierilor lui Nicolae D. Popescu. Un proiect istorico-literar la mai bine de un deceniu de la obținerea independenței era dedicat domnitorului fanariot Nicolae Mavrogheni, despre care Nicolae D. Popescu își propunea să scrie ca despre „un bărbat ieșit din popor, iubitor al poporului și urător al rușilor și al boierilor [,] uneltele lor”⁶⁵.

Prin criticile directe sau indirecte la adresa politicii rusești, Nicolae D. Popescu transpunea în cheia literaturii de consum și a calendarului popular o tendință evidentă din societatea românească. Nu este întâmplător faptul că în 1880, așadar în același timp cu textele scrise pentru oamenii de rând, Alexandru D. Xenopol publica ampla sa sinteză asupra influenței conflictelor ruso-otomane din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea asupra românilor, unde arăta că alianța din 1877 era o soluție conjuncturală, fără alternativă⁶⁶.

RELAȚIA SCRITORI-CITITORI ÎN TRE ENTUZIASM ȘI TĂCERE. CONCLUZII

Într-o societate dominată de analfabetism, faptul că sute de exemplare ale unei singure cărți nu erau imediat vândute nu poate surprinde. Această situație este demonstrată de stocurile pe care librăria-editoare condusă de Ioan V. Socec le

⁶¹ *Politica Rusiei în Orient*, în „Calendarul pentru toți, istoric, amuzant, popular pe anul de la Christ 1878”, an XVII, București, 1879, p. 50–52.

⁶² Nicolae D. Popescu, *Istoria resbelului româno-ruso-turc 1875–1878*, București, Librăria H. Steinberg, 1889, p. 7.

⁶³ BAR. Mss. S39(13)/DCCCXCVII (Nicolae D. Popescu către Dimitrie A. Sturdza, 22 ianuarie 1899).

⁶⁴ BAR. Mss. S41/DVI (Nicolae D. Popescu către Ioan Bianu, 7 ianuarie 1902).

⁶⁵ BAR. Mss. S39(1)/DCCCXCVII (Nicolae D. Popescu către Dimitrie A. Sturdza, 28 februarie 1889).

⁶⁶ Alexandru D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra țărilor române*, Iași, Typo-Litografia H. Goldner, 1880.

deținea din scrierile lui Vasile Alecsandri la câțiva ani de la apariția seriei de opere complete ale celui mai important scriitor român al epocii. În egală măsură, situația pieței de carte reiese din soluția achiziționării cărților și revistelor nevândute ca premii școlare, printr-un efort financiar suportat de autoritățile centrale sau locale. În sprijinul acestei situații, motivată și de formatele alese, implicit de prețul pentru cititorii obișnuiți, stă hotărârea lui Nicolae D. Popescu de a scrie pentru un public anonim, fără cultură înaltă, mai sensibil la literatura de senzație, dar care își permitea cărți ieftine. Ceea ce rămâne neclar este dacă intenția politică cu care scria Nicolae D. Popescu (atent ascunsă, evidentă doar din analiza corespondenței personale) ajungea cu adevărat la cititorii săi.

În acest climat, judecând după impactul lecturilor organizate sau improvizate, pentru categorii foarte diverse ale opiniei publice, războiul de independență a generat un curent în folosul literaturii originale, fie aceasta de factură (voit) înaltă (Vasile Alecsandri, Nicolae Gane sau Grigore Ventura), fie ținut de colportaj (Nicolae D. Popescu). Întocmai ca și presa cotidiană, librării-editorii au reacționat pozitiv la nevoia publicului de a citi elogiile literare aduse luptătorilor din războiul de independență.

Dar absența tuturor reacțiilor cititorilor, indiferent de categoria socială din care făceau parte, îngreunează înțelegerea reală a impactului literaturii anilor 1877–1879 asupra unui public greu de definit, de cuantificat și de investigat istoric sub toate fațetele sale. Așa cum autorii analizați mai sus se încadrează unor genuri și stiluri literare diferite, de asemenea reprezentând totodată categorii sociale diferite, tot astfel trebuie diferențiați și cititorii. Reacțiile acestora se plasează între entuziasmul stârnit de versurile lui Vasile Alecsandri în spitalele de campanie, în seratele oferite în beneficiul răniților sau pe scenele teatrelor (este vorba despre preluarea *Horei de la Grivița* de către Grigore Ventura) și tăcerea încăpățanată a oamenilor de rând despre care și pentru care scria Nicolae D. Popescu. Era o lipsă de dialog pe care Nicolae D. Popescu pare să o asume conștient. Nici una dintre scrisorile trimise lui Dimitrie A. Sturdza nu face referire la eventuale păreri, primite direct, prin viu grai, sau în scris, de la oamenii care cumpărau calendarele și romanele șefului arhivei Ministerului Afacerilor Străine.

Este greu de stabilit dacă cititorii lui Vasile Alecsandri pe care i-am amintit mai sus, toți reprezentanți ai elitei sociale, nu erau interesați și de scrierile senzaționale ale lui Nicolae D. Popescu. Este, de asemenea, greu de stabilit în ce măsură foștii ostași de la 1877–1878 au primit și au dus acasă volumele destinate lor de la bun început de către librăria-editoare Socec. Cumpărarea unei cărți ca act de binefacere (vezi cazul donațiilor lui Vasile Alecsandri și George Sion) reprezenta o modalitate de implicare socială în efortul de război. În amândouă situațiile (cărți primite, cărți achiziționate), se regăsește un gest motivat de emoția momentului, dar care presupune, fără a putea demonstra cu certitudine, existența lecturii.

Reconstituirea obiceiurilor de lectură din societatea românească a anilor 1877–1879 este o istorie a aparențelor. Este încă dificil de stabilit, după cifrele parțiale de vânzări și după reacțiile cititorilor (izolate, regăsite preponderent în corespondența privată) cât de mult ajungea la aceștia din mesajul literar. În ciuda unor asemenea dificultăți, este evident că diviziunile dintre clasele sociale, între mediile urban și rural, precum și cele din interiorul fiecărei categorii în parte, toate specifice României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se regăsesc și în cazul istoriei lecturii.

WRITERS AND READERS DURING THE ROMANIAN WAR OF INDEPENDENCE

Abstract

The aim of this article is to investigate the reaction of the Romanian society to the impact of the 1877–1878 war of independence on the contemporary literary life. The relation between writers and readers, though well documented by already published sources (e.g., correspondence), was not scholarly analysed. In order to do so, the article examines three case studies. The best documented reactions are those of the readers of Vasile Alecsandri, widely regarded as the most important poet of the war of independence. The second deals with the most influential literary review of the time, „Convorbiri Literare”. The third investigates the hidden political agenda of Nicolae D. Popescu, who wrote for readers of modest social origin and who were less likely to react, in writing, to his sensational literary works. The main conclusion of this article is that the major social divisions of the 19th Century may well be seen also in the reactions of the public to the work of the writers.

Keywords: War of Independence, Romanian literature, writers-readers relations, literary reviews, political agenda.